

*Prof. dr Zoran STOJANOVIĆ,
Pravni fakultet u Beogradu*

*Orginalni naučni rad
UDK: 343.226
Primljeno: 18. novembra 2011. god.*

ODNOS KRAJNJE NUŽDE SA NUŽNOM ODBRANOM

U radu se vrši analiza i upoređivanje instituta krajnje nužde sa institutom nužne odbrane. Ova dva osnova isključenja protivpravnosti imaju značajne sličnosti, ali se i značajno razlikuju po svojoj prirodi i uslovima za primenu. I u pogledu uslova koji su u zakonu na identičan način postavljeni, dolazi se do zaključka da mogu postojati značajne razlike koje proizlaze iz njihovog dovođenja u vezu sa drugim uslovima za primenu ovih instituta i zasnivaju se na teleološkom i sistematskom tumačenju. Na primer, istovremenost kod krajnje nužde ako se poveže sa pojmom opasnosti može imati drugi smisao nego istovremenost kod nužne odbrane. U nekim slučajevima je teško izvršiti razgraničenje krajnje nužde i nužne odbrane. Ukoliko u konkretnom slučaju nije moguće sa sigurnošću izvršiti to razgraničenje, prednost bi trebalo dati nužnoj odbrani. Kroz upoređivanje sa nužnom odbranom, u radu se raspravlja i više spornih pitanja kod krajnje nužde. Neka od njih nisu do sada bila uočena i razmatrana u domaćoj literaturi. Zaključuje se da upravo komparacija ova dva instituta omogućava da se jasnije sagledaju i reše određeni problemi koji se javljaju u vezi sa shvatanjem i preciziranjem pojedinih uslova za primenu instituta krajnje nužde.

Ključne reči: krajnja nužda, opasnost, otklanjanje opasnosti, nužna odbrana, osnovi isključenja protivpravnosti.

1. Uvod

Problem krajnje nužde ima dugu tradiciju u filozofiji, odnosno etici, što nije slučaj i sa krivičnim pravom. Ime antičkog filozofa Karneadesa uglavnom se vezuje za njegov primer za krajnju nuždu i diskusiju koja se u vezi sa tim vodila. Ta

diskusija je naročito oživela posle Kantovog pozivanja na „Karneadesovu dasku“ i zauzimanja stava da ubistvo drugog čoveka radi spasavanja sopstvenog života ostaje čin neprava, mada ne nužno i čin koji za sobom povlači kaznu¹. Međutim, kao krivičnopravni institut krajnja nužda je nastala znatno kasnije od nužne odbrane.² Ona sa njom ima određene sličnosti ali se, naravno, u pogledu određenih uslova i razlikuje. Krajnja nužda, kao i nužna odbrana, isključuje postojanje protivpravnosti, tj. predstavlja opšti osnov za isključenje postojanja krivičnog dela. Najvažnija razlika jeste u tome što se kod krajnje nužde u cilju spašavanja sopstvenog dobra koje je ugroženo dozvoljava žrtvovanje dobra drugog lica i onda kada ono ne postupa protivpravno, koje se često i samo nalazi u istoj situaciji opasnosti. Za razliku od napadača kod nužne odbrane, kod krajnje nužde nije nužno da postoji objektivna, a još manje subjektivna veza između zla koje nekome pretilo i lica čije se dobro žrtvuje radi otklanjanja tog zla. To je za posledicu imalo i to da se uslovi za primenu krajnje nužde postave restriktivnije nego uslovi za primenu nužne odbrane.

Za razliku od nužne odbrane, krajnja nužda je institut koji se primenjuje u odnosu na dosta heterogene situacije. Otuda i izvesne sumnje u pogledu toga da li je opravdano sve te situacije obuhvatiti samo jednim institutom. Te sumnje su našle svoj odraz kako u teoriji krivičnog prava (diferencirajuće teorije), tako i u zakonodavstvu pojedinih zemalja koja predviđaju dve vrste ovog instituta.³ Naš zakonodavac je i dalje ostao pri stavu da je opravdano da se krajnja nužda predvidi samo kao osnov isključenja protivpravnosti, a ne i kao osnov isključenja krivice. U pogledu praktičnih razlika, to pre svega znači da lice čije se dobro žrtvuje nema pravo na nužnu odbranu zato što lice koje postupa u krajnjoj nuždi ne postupa protivpravno.⁴

- 1 „Karneadesova daska“ koja je izazvala, a i dalje izaziva, filozofske dileme i rasprave jeste jednostavan primer dva brodolomnika gde jedan ubija drugog da bi se dokopao daske koja može da izdrži težinu samo jednog čoveka i tako spase svoj život. Prvi put se na ovaj primer nailazi kod Cicerona, a prvi autor koji ga vezuje za grčkog filozofa Karneadesa koji nije ostavio nikakve spise, jeste Lactanius koji tvrdi da je Karneades taj primer naveo u svom javnom predavanju u Rimu 155. godina pre naše ere. Više o tome vid. K. Kühl, *Die Bedeutung der Reschtsphilosophie für das Strafrecht*, Baden-Baden, 2001, pp. 46-48. Inače, poznat je u engleskom pravu (često navođen kao primer i u evropskoj pravnoj literaturi) i slučaj brodolomnika koji se dogodio 1884. godine koji su ubili jednog od njih i hraneći se njegovim mesom preživeli brodolom („R. v. Dudley and Stephens“).
- 2 Manzini ističe da bi se u antičkom i srednjovekovnom pravu uzaludno tražio institut krajnje nužde u smislu kako je on danas shvaćen. Up. V. Manzini, *Trattato di diritto penale italiano*, vol. secondo, quarta edizione, Torino, 1961, p. 397.
- 3 Polazeći od toga Babić kritički preispituje postojeće rešenje u našem krivičnom zakonodavstvu i opredeljuje se za ona rešenja koja prave razliku između krajnje nužde koja isključuje protivpravnost i krajnje nužde koja isključuje krivicu (kao u nemačkom KZ npr.). Up. M. Babić, *Krajnja nužda u krivičnom pravu*, Banja Luka, 1987, str. 59-60, 206-207.
- 4 U tom pogledu postoji bitna razlika između dve vrste krajnje nužde. Naime, nužna odbrana od radnji kojima se otklanja opasnost je dozvoljena samo kod krajnje nužde koja isključuje krivicu jer delo učinjeno u njoj ostaje protivpravno delo. Up. npr. E.E. Fabrizio, *Strafgesetzbuch, Kurzkommentar*, Wien 2002, p. 64.

Iz toga ipak ne bi trebalo izvesti zaključak da postoji obaveza na trpljenje lica čije se dobro žrtvuje.⁵ Imajući u vidu da rešenje u KZ Srbije dozvoljava i to da se neko lice liši života da bi se spasao sopstveni život, ne može se tom licu odreći pravo da spašava svoj život. Pošto ono ne bi moglo da postupa u nužnoj odbrani jer napad koji predstavlja otklanjanje opasnosti nije protivpravan, rešenje bi bilo u tome da se uzme da se i ono nalazi u situaciji krajnje nužde i da ima pravo da otklanja opasnost po svoj život (odbijajući napad drugog lica koje tako spašava svoj život). Drugim rečima (za razliku od nužne odbrane), dozvoljeno je korišćenje instituta krajnje nužde i u slučaju da opasnost proističe iz toga što drugo lice postupa u krajnoj nuždi. To bi važilo samo u slučaju da se radi o dobrima iste vrednosti. Ukoliko se spašava dobro koje je veće vrednosti od onoga koje se žrtvuje, nosilac žrtvovanog dobra ne bi imao pravo na krajnju nuždu, odnosno on bi u tom slučaju ukoliko bi nastojao da sačuva svoje dobro tako što bi povredio dobro lica koje se prvobitno našlo u krajnoj nuždi, postupao u prekoračenju granica krajnje nužde.

Koncepcija krajnje nužde od koje polazi KZ Srbije se suočava sa problemima na planu legitimnosti, između ostalog i zato što predstavlja ozakonjenje prava jačega.⁶ Za razliku od nužne odbrane koja se relativno lako može legitimirati,⁷ kod krajnje nužde to nije tako. I u slučaju da se krajnja nužda uže postavi (da se isključi mogućnost povrede dobra iste vrednosti), kao i da se isključi mogućnost žrtvovanja ljudskog života (kao što je to slučaj u nekim stranim zakonodavstvima), problem legitimiranja krajnje nužde ostaje složen pravno-filozofski problem.⁸

Prema zakonskoj definiciji krajnja nužda postoji kada je delo učinjeno radi toga da učinilac otkloni od svog dobra ili dobra drugog istovremenu neskrivljenu opasnost koja se na drugi način nije mogla otkloniti, a pri tom učinjeno zlo nije veće od zla koje je pretilo (član 20. stav 2. KZ). Za razliku od nužne odbrane gde se pravo suprotstavlja nepravu, ovde se, kako se to obično kaže, radi o sukobu prava

---

5 To je vladajuće shvatanje u nemačkoj literaturi. Up. npr. K. Kühn, *Strafrecht AT*, 3. Auflage, München, 2000, pp. 249-250. Međutim, treba imati u vidu da je u nemačkom krivičnom pravu krajnja nužda koja isključuje protivpravnost (s obzirom na postojanje i krajnje nužde koja isključuje krivicu) znatno uže postavljena. Pre svega, dobro od kojeg se otklanja opasnost mora biti značajno vrednije od onog koje se žrtvuje.

6 U ranijoj jugoslovenskoj literaturi opravdanje krajnje nužde se videlo u tome što delo u krajnoj nuždi nije društveno opasno „jer pri postojanju dva interesa od kojih je u opasnosti interes veće ili iste vrednosti, društvo nema razloga da ne dozvoli licu koje ih zaštićuje da žrtvuje interes iste ili manje vrednosti“. Tako. N. Srzentić, A. Stajić, *Krivično pravo*, peto izdanje, Sarajevo, 1968, str. 95.

7 Vid. na primer T. Živanović, *Nužna odbrana kao jedno od čovečijih prava i položaj ovog prava u sistemu subjektivnih prava*, u: *Glas Odeljenja društvenih nauka SANU, CCXLVI*, Beograd, 1961, str. 1-5.

8 Kühn opravdanje krajnje nužde vidi u solidarnosti ljudi koja je nužna za njihov zajednički život. Up. K. Kühn, op. cit., u nap. 1, p. 49. To bi moglo biti prihvatljivo za rešenje u nemačkom krivičnom pravu (vid. nap. 5), ali se pravo da se neko liši života da bi se spasao sopstveni život sigurno ne bi moglo opravdavati solidarnošću onoga čiji je život žrtvovan.

sa pravom. To pored problema na teorijskom planu u vezi sa pravnom prirodom i opravdanjem krajnje nužde kao instituta, vodi i strožim zakonskim uslovima za postojanje krajnje nužde (na primer, zahteva se stroga ekvivalencija između dobra koje se spasava i onog koje se žrtvuje). Ukoliko bi u obzir došla primena oba osnova isključenja protivpravnosti, ne toliko zbog višeg stepena legitimnosti, koliko zbog odnosa specijaliteta, prednost bi trebalo dati primeni odredaba o nužnoj odbrani (član 19) zato što se one odnose samo na jednu vrstu opasnosti koja proizlazi iz protivpravnog napada čoveka. U slučaju da opasnost potiče od ljudske radnje i da su ispunjeni uslovi i za nužnu odbranu, odredbe o nužnoj odbrani su posebnog karaktera i imaju prednost u odnosu na odredbe o krajnjoj nuždi.⁹

Elementi krajnje nužde su opasnost i otklanjanje opasnosti. Uslovi za postojanje krajnje nužde vezuju se ili za jedan ili za drugi elemenat, a kao i kod nužne odbrane moraju biti kumulativno ispunjeni. Ovaj rad nema za cilj celovitu i sveobuhvatnu analizu tih uslova, već se uglavnom ograničava, što se i iz naziva rada može zaključiti, na upoređivanje sa uslovima za postojanje nužne odbrane. On je, inače, posvećen obeležavanju 80. rođendana profesora Živojina Aleksića. Na prvi pogled, čini se da tema rada nije u neposrednoj vezi sa disciplinom u kojoj je profesor Aleksić dao ogroman doprinos. Međutim, ne može se negirati značaj koji Kriminalistika ima i za institute Opšteg dela krivičnog prava, pa i prilikom razmatranja određenih pravno-dogmatskih pitanja čime se ovaj rad bavi, a naročito u primeni tih instituta (vid. nap. 10).

2. Uslovi opasnosti

Opasnost je stanje u kome je neko dobro ugroženo i prema okolnostima konkretnog slučaja postoji neposredna mogućnost da bude povređeno. Ona može, za razliku od napada kod nužne odbrane, biti izazvana ne samo ljudskom radnjom, nego i na bilo koji drugi način, kao što je na primer delovanje prirodnih nepogoda, napad životinja, zarazna bolest, rat, udes i dr. Kada je u pitanju ljudska radnja kojom je prouzrokovana opasnost (na primer, izazivanjem poplave, eksplozije, požara),¹⁰

---

9 To je nesporno u inostranoj literaturi. Tako U. Neumann, u: *Strafgesetzbuch, NomosKommentar*, Band 1, 2. Auflage, 2005, p. 1202. Takođe i K. Seelman, in: *Strafrecht I, Basler Kommentar*, 2. Auflage, 2007, p. 344.

10 Poznato je koliko je naš jubilar doprineo naučnom izučavanju utvrđivanja uzroka požara i eksplozija. Vid. Ž. Aleksić, R. Kostić, *Požari i eksplozije*, Beograd, 1982. Kao centralnim pitanjem on se bavi razlikovanjem između požara do kojeg je došlo usled delovanja čoveka (paljevina) i požara usled delovanja prirodnih sila. Up. Ž. Aleksić, *Kriminalistika*, drugo izm. i dop. izdanje, Beograd, 1982, str 344-349. Dok je za Posebni deo krivičnog prava, tj. za određena krivična dela, od značaja samo izazivanje požara od strane čoveka, kod primene instituta krajnje nužde značaj ima i požar izazvan prirodnim silama. To razgraničenje je važno za primenu instituta krajnje nužde. Iako kao izvor opasnosti u obzir dolaze obe vrste požara, požar koji je izazvan od strane čoveka ne sme biti skrivljen od strane onoga ko otklanja opasnost od svog dobra ili dobra drugoga. Dalje, ukoliko su požar ili eksplozija sa umišljajem izazvani mogu, pod određenim uslovima, imati karakter protivpravnog napada tako da bi se moglo raditi o nužnoj odbrani, a ne krajnjoj nuždi.

postoje dva ograničenja. Prvo, onaj ko se našao u toj opasnosti ne može je otklanjati povredom tuđeg dobra ukoliko je tu opasnost skrivio (vid. dole), i drugo ukoliko bi se ta opasnost otklanjala povredom dobra lica koje ju je izazvalo, često će se raditi o nužnoj odbrani, a ne o krajnjoj nuždi. Ipak, nužna odbrana neće postojati samo zbog toga što se opasnost otklanjala povredom dobra lica koje je opasnost izazvalo. Potrebno je da se opasnost izaziva na takav način da se može shvatiti kao napad, a to pre svega podrazumeva protivpravnost i usmerenost tog napada.¹¹ Opasnost može biti stvorena i radnjama lica koje postupa u krajnjoj nuždi, koje od svog dobra otklanja opasnost stvarajući opasnost za dobro drugog lica. To ne bi moglo biti shvaćeno kao napad jer lice koje postupa u krajnjoj nuždi ne postupa protivpravno, ali je dozvoljeno otklanjati i takvu opasnost, tj. kao što je gore rečeno, dozvoljena je krajnja nužda na krajnju nuždu, za razliku od nužne odbrane gde to nije slučaj jer se može odbijati samo protivpravan napad.

Ne bi se mogle smatrati opasnošću u smislu krajnje nužde opasnosti koje proizlaze iz opštih životnih rizika. Smisao krajnje nužde nije da isključi postojanje krivičnih dela koja se vrše da bi se otklonile opasnosti koje proizlaze iz bolesti, gladi, nezaposlenosti i sl. Takve probleme mora da rešava društvo i država, a ne pojedinac žrtvujući dobro drugog lica. Međutim, pod određenim uslovima i u nekim takvim slučajevima mogla bi postojati opasnost u smislu krajnje nužde. Na primer, ne bi mogla biti isključena protivpravnost nekog krivičnog dela protiv imovine time što se jedino tako moglo doći do novca za hiruršku intervenciju kojom bi bio spašen nečiji život, ali bi moglo biti isključeno postojanje krivičnog dela oduzimanja tuđeg motornog vozila ako je to bio jedini način da se teško povređeni preveze do bolnice. Ovde, međutim, nedostaje precizan kriterijum za određivanje koje vrste opasnosti se mogu otklanjati krajnjom nuždom i na koji način. Kada je u pitanju nužna odbrana, napad je pojam koji se lakše i preciznije može odrediti.

Uslovi opasnosti su: 1) da se njome ugrožava bilo koje pravom zaštićeno dobro, 2) da je neskrivljena, 3) da je istovremena i 4) da je stvarna.

Opasnost mora biti upravljena na pravom zaštićeno dobro. – Zakon nije ograničio dobra koja se mogu štiti, iako su to po prirodi stvari najvažnija dobra, kao što je život, telesni integritet, imovina. U stranoj literaturi vladajuće je shvatanje da je krug dobara koji se kod krajnje nužde mogu štiti širi nego kod nužne odbrane.¹²

---

11 Tako, na primer, ispravno su Peti opštinski sud u Beogradu i Okružni sud u Beogradu (K. 1097/03 i Kž. 684/05) uzeli da se radi o krajnjoj nuždi, a ne o nužnoj odbrani u slučaju kada je učinilac obio vrata na stanu privatne tužilje da bi zatvorio ventil za vodu i tako sprečio prodiranje vode u svoj stan. Prodiranje vode iz nečijeg stana usled kvara na instalacijama, pa čak i usled nemarnosti vlasnika stana koji nije preduzeo sve da do toga ne dođe, ne može se shvatiti kao protivpravni napad na vlasnike drugih stanova kojima zbog toga pretila šteta, već se ipak radi o opasnosti koja se može otklanjati i povredom dobra lica koji je (ili čija je stvar) prouzrokovao opasnost.

12 To je u nemačkoj teoriji i praksi vladajuće shvatanje. Tako, smatra se da to može biti pravo optuženog na fer suđenje, očuvanje sopstvenog radnog mesta, pravo na honorar advokata (sa posledicom isključenja postojanja krivičnog dela odavanja tajne) i dr. Kritički o tome vid. U. Neumann, op. cit., p. 1205.

Mogu se štititi kako svoja tako i tuđa dobra. I u slučaju kada se spašava dobro drugog lica, važe isti uslovi kao i kada je u pitanju sopstveno dobro. Sporno je da li pod „dobrom drugoga“ treba shvatiti samo individualna dobra. Iako načelno ne bi trebalo isključiti mogućnost primene krajnje nužde i kod zaštite opštih dobara, to se pravo ne može priznati u odnosu na neka opšta dobra. Tako, u krivičnom pravu nije prihvatljiva tzv. „državna krajnja nužda“, tj. otklanjanje opasnosti od dobra političke prirode (npr. ustavno uređenje ili bezbednost zemlje). Ako već u ovom slučaju nije opravdano da se dozvoli nužna odbrana,¹³ tim pre ne bi bilo prihvatljivo da se dozvoli žrtvovanje dobara pojedinih građana u cilju otklanjanja opasnosti od opštih dobara političke prirode (ukoliko pri tome nisu u opasnosti i dobra pojedinca). Ovo i zbog toga što je način zaštite tih dobara predviđen u pravnom sistemu jedne zemlje (u nekim slučajevima dovođenja u opasnost tih dobara predviđeno je, pod određenim uslovima, i sužavanje prava građana), pa se ne bi mogla žrtvovati prava građana pozivanjem na odredbe člana 20. KZ.¹⁴

Opasnost mora biti neskrivljena. – Na krajnju nuždu se ne može pozivati neko ko je bilo sa umišljajem, bilo iz nehata izazvao opasnost. U tom slučaju krivično delo postoji. No, izazivanje opasnosti iz nehata predstavlja fakultativni osnov za ublažavanje kazne (član 20. stav 3). Na ovaj uslov se ne nailazi kod nužne odbrane. Iako postoje izvesna ograničenja u primeni nužne odbrane kod skrivljenog napada, pa i isprovociranog napada, to samo po sebi ne isključuje primenu instituta nužne odbrane.¹⁵ Donekle je sporno da li „neskrivljenost“ kod krajnje nužde treba šire tumačiti u smislu da ona ne postoji (pa prema tome ni krajnja nužda) u slučaju da je neko objektivno prouzrokovao opasnost, a da pri tome kod njega nije postojao ni umišljaj niti nehat u odnosu na opasnost. Drugim rečima, da li objektivno izazivanje opasnosti (bez umišljaja ili nehata) isključuje postojanje krajnje nužde? Iako izvesni razlozi koji proizlaze iz prirode krajnje nužde, a pre svega iz činjenice da neko žrtvuje dobro drugog lica zbog opasnosti koju je sam (neskrivljeno) izazvao, mogu ići u prilog tome da se skrivljenost kod krajnje nužde ne shvati subjektivno u uobičajenom smislu, već da se ograniči samo na prouzrokovanje, za to ipak (de lege lata) nema dovoljno opravdanja. Između ostalog, i zbog postojanja zakonske odredbe koja predviđa da se u slučaju da je učinilac sam izazvao opasnost iz nehata, kazna može ublažiti.

---

13 Tako Z. Stojanović, *Komentar KZ, III izdanje*, Beograd, 2009, str. 94.

14 Nasuprot ovom shvatanju, u nemačkoj literaturi je prošireno shvatanje da se na krajnju nuždu mogu pozivati i državni organi, ali samo onda kada određeni slučaj nije regulisan posebnim javno pravnim propisima. U tom smislu Roxin ističe da primena krajnje nužde od strane državnih organa neće doći u obzir u standardnim, već samo u retkim i ekstremnim slučajevima, te da nije opravdano egzekutivi sasvim negirati pravo da se poziva na krajnju nuždu. Up. C. Roxin, *Strafrecht, Allgemeiner Teil, Band I, 4. Auflage*, München, 2006, pp. 773-774.

15 O tome u našoj literaturi vid. I. Vuković, *Isprovocirani napadi i druga ograničenja nužne odbrane*, u: *Kaznena reakcija u Srbiji*, Beograd, 2011, str. 193-209, a u stranoj literaturi A. Grünwald, *Notwehrensckmung – insbesondere bei provoziertem Angriff*, ZStW 122 (2010) Heft 1, pp. 51-86.

Opasnost mora biti istovremena. – Istovremenost znači da opasnost mora postojati u vreme kada se otklanja. Istovremenost postoji dok traje opasnost. Uobičajeno je da se ovaj uslov shvata isto kao i kod nužne odbrane, tj. da se uzima da je ovaj uslov ispunjen i onda kada opasnost još nije nastupila, ali neposredno predstoji.¹⁶ Međutim, imajući u vidu razliku između opasnosti i napada, moglo bi se dovesti u sumnju ovo izjednačavanje, jer i opasnost koja neposredno predstoji jeste opasnost. I „opasnost od opasnosti“ je obuhvaćena pojmom opasnosti. Radi se samo o tome u kojoj meri je opasnost bliska, odnosno udaljena, odnosno o tome da stepen opasnosti može biti različit. Zato ovde, za razliku od nužne odbrane gde se pojam istovremenosti ekstenzivno tumači, to nije potrebno. Čak i na osnovu jezičkog tumačenja moglo bi se doći do zaključka da pojam opasnosti sam po sebi uključuje i situaciju kada opasnost po određeno dobro „neposredno predstoji“. To ne znači da je opravdano pojam opasnosti suviše široko shvatiti. Ona mora biti neposredna i bliska u odnosu na povredu koja pretila dobru koje se našlo u opasnosti. Udaljena opasnost, po pravilu, ne bi ispunjavala ni uslov da se na drugi način nije mogla otkloniti osim povredom tuđeg dobra.

Međutim, činjenica da opasnost traje dugo vreme i da nije izvesno da li će i kada iz nje proizaći povreda (na primer, kuća sklona padu, ili dotrajala električna instalacija), sama po sebi ne isključuje postojanje ovog uslova. Opravdano je uzeti da i trajna opasnost predstavlja istovremenu opasnost, tj. da ispunjava uslov istovremenosti. Trajna opasnost može poticati i od čoveka onda kada on još ne napada, odnosno napad neposredno ne predstoji (na primer, opasan duševni bolesnik koga porodica drži zatvorenog), ali ne i onda kada napad pretila u daljoj budućnosti.¹⁷

Opasnost mora biti stvarna. – Ona mora stvarno da postoji kao činjenica. Kao kod nužne odbrane i ovde može doći do situacije kada postoji putativna krajnja nužda što se rešava u okviru instituta stvarne zablude. Putativna krajnja nužda na koju se primenjuju odredbe o stvarnoj zabludi postoji samo onda kada je učinilac pogrešno držao da opasnost postoji, a nje nije bilo. Međutim, ovde se javlja problem ukoliko postoji pogrešna procena bliskosti i intenziteta opasnosti, tj. onda kada izvesna opasnost zaista postoji, ali je lice koje se u njoj našlo precenilo razmere i stepen opasnosti. Tu situaciju bi ipak trebalo rešavati u vezi sa uslovima otklanjanja opasnosti. Naime, trebalo bi utvrditi da li je i kakvo zlo moglo proisteći iz takve udaljene opasnosti i da li je bilo neophodno da se žrtvuje tuđe dobro. Pogrešna procena bliskosti i intenziteta opasnosti u načelu ne isključuje mogućnost postojanja krajnje nužde, ali može voditi prekoračenju njenih granica.

---

16 Vid. na primer, J. Tahović, Komentar Krivičnog zakonika, Beograd, 1956, str. 98.

17 Tako H. Tröndle, Th. Fischer, Strafgesetzbuch und Nebengesetze, 53. Auflage, München, 2006, p. 281. Vid. i U. Neumann, op. cit., p. 1215. Takođe i Roxin, op. cit., p.733.

3. Uslovi otklanjanja opasnosti

Otklanjanje opasnosti kod krajnje nužde nije, naravno, obaveza već samo mogućnost koju pravo dozvoljava. Za razliku od odbijanja napada kod nužne odbrane, otklanjanje opasnosti može biti, pod određenim uslovima, obaveza koja se zasniva na odredbama Posebnog dela. Naime, krivično delo neotklanjanja opasnosti iz člana 285. KZ čiji osnovni oblik predstavlja pravo krivično delo nečinjenja, zasniva se na toj obavezi, odnosno postoji u slučaju propuštanja da se preduzmu mere za otklanjanje opasnosti. Ali, bitna razlika između otklanjanja opasnosti kod krajnje nužde i kod ovog krivičnog dela jeste da su se mere za otklanjanje opasnosti mogle preduzeti bez ikakve opasnosti za učinioca ili drugo lice.¹⁸ Dakle, ovo krivično delo nikako ne obuhvata situaciju u kojoj se radi otklanjanja opasnosti žrtvuje dobro drugog lica. Tu se radi o nepreduzimanju mera za otklanjanje opasnosti koje su, same po sebi, dozvoljene i čijim se preduzimanjem ne ostvaruje biće nekog krivičnog dela.

Uslovi otklanjanja opasnosti kod krajnje nužde su: 1) da se ona na drugi način nije mogla otkloniti osim vršenja radnje kojom su ostvareni svi elementi nekog krivičnog dela i 2) da učinjeno zlo nije veće od onoga koje je pretilo.

Opasnost se na drugi način nije mogla otkloniti. – Kod otklanjanja opasnosti lice kome pretila opasnost (ili lice koje od drugoga otklanja opasnost kod pomoći u krajnjoj nuždi) mora da učini sve što je u njegovoj moći da ne dođe do povrede tuđeg dobra. Povreda tuđeg dobra je ultima ratio za otklanjanje opasnosti. Za razliku od nužne odbrane, lice koje je u opasnosti od nje se mora spasavati i bekstvom. Dalje, ako je već nužno da do povrede tuđeg dobra dođe, ono se mora u najvećoj meri štedeti, tj. moraju se primeniti ona sredstva i načini otklanjanja opasnosti koji u najmanjoj mogućoj meri u konkretnoj situaciji pogađaju to dobro. Ali, isto kao i kod nužne odbrane, ovo treba procenjivati sa aspekta lica koje se našlo u situaciji krajnje nužde, a ne isključivo objektivno ex post. Takođe, i ovde se ne može dovesti u pitanje efikasnost otklanjanja opasnosti, što znači da je ovaj uslov ispunjen i onda kada je postojala mogućnost da se opasnost otkloni na drugi način kojim bi se u manjoj meri povredilo nečije dobro, ali je ishod u pogledu otklanjanja opasnosti bio neizvestan. Iako ova dva ograničenja u primeni ovog uslova važe i kod krajnje nužde, ipak ima mesta pitanju da li bi prilikom njihovog utvrđivanja u konkretnom slučaju trebalo da važe stroži standardi kod krajnje nužde nego kod nužne odbrane. Jer, kod nužne odbrane rizik da napadnuti ne izabere za napadača najpovoljniji način za odbranu, snosi i sam napadač,¹⁹ dok kod krajnje nužde nema dovoljno opravdanja za takav podeljeni rizik u slučaju pogrešne procene lica koje se našlo u opasnosti i lica čije se dobro žrtvuje.

---

18 Razlika je i u tome što se opasnost kod ovog krivičnog dela mora odnositi na život, telo ili imovinu većeg obima.

19 Tako Z. Stojanović, *Krivično pravo, Opšti deo*, 18. izdanje, Beograd, 2011, str. 129.

U pogledu izbora načina otklanjanja opasnosti javljaju se i neke situacije, odnosno relevantne okolnosti koje nisu prisutne kod nužne odbrane. Tako, ako se opasnost mogla otkloniti povredom dobra lica koje na to pristaje, nije opravdano da se povređuje dobro drugog lica koje nije na to pristalo. Takođe, ukoliko je lice koje otklanja opasnost od svog dobra ili dobra drugog u situaciji da bira između dobara više lica, od kojih su neka prouzrokovala, pa i skrivila opasnost (pod uslovom da se ne radi o nužnoj odbrani), a druga nisu, ono bi moralo da žrtvuje dobro lica koje je prouzrokovalo (odnosno skrivilo) opasnost.

Moglo bi biti sporno da li je ovaj uslov ispunjen onda kada bi opasnost sama prošla ili kada bi se moglo očekivati da će je neko drugi otkloniti bez povrede tuđeg dobra. Slično pitanje se može postaviti i kod nužne odbrane: da li je odbrana bila neophodno potrebna u slučaju kada bi napad i bez povrede napadačevog dobra prestao. Na ovo pitanje treba potvrdno odgovoriti, osim u slučaju kada je i *ex ante* posmatrajući bilo potpuno izvesno da će opasnost prestati ili da će je neko drugi otkloniti bez povrede dobra drugog lica. Samo u tom slučaju je opravdano da se uzme da ovaj uslov ne bi bio ispunjen.

Krivično delo čija su obeležja ostvarena kroz otklanjanje opasnosti je po pravilu upravljeno protiv dobra nekog drugog lica, a ne onog koje je prouzrokovalo opasnost. Izuzetno, to bi moglo biti slučaj onda kada se prouzrokovanje opasnosti ne može okarakterisati kao napad (vid. slučaj iznet u nap. 11). S druge strane, napad može dobiti karakter opasnosti, a nešto što je započelo kao nužna odbrana može se transformisati u krajnju nuždu ukoliko napadnuti napad odbija povredom dobra nekog drugog lica, a ne povredom napadačevog dobra. Međutim, ako je napadnuti napad mogao da odbije povredom napadačevog dobra, a on je izabrao da to učini tako što će povrediti dobro drugog lica, krajnja nužda neće postojati jer se opasnost mogla izbeći na drugi način, tj. povredom napadačevog dobra.

Za razliku od nužne odbrane gde dobro od kojeg se odbija napad i dobro koje se povređuje uvek pripadaju različitim licima, kod krajnje nužde je sporno pitanje da li se od nekoga može otklanjati opasnost tako što će se povrediti neko njegovo drugo dobro, tj. dobro tog istog lica kome pretila opasnost. Na primer, da li postoji krajnja nužda ako neko spasavajući lice koje se davi, a koje ga u panici u tome ometa, telesno povredi to lice (onesvesti i sl)? Ili, ako neko oštećenjem onesposobi za vožnju tuđ automobil da bi sprečio pijanog vlasnika da ga vozi? Drugim rečima, da li je dozvoljeno od nekog otklanjati istovremenu neskrivljenu opasnost (pomoć u krajnjoj nuždi) tako što će se povrediti neko drugo dobro tog istog lica koje se nalazi u opasnosti, naravno ako je ispunjen uslov u pogledu vrednosti dobara. Postoji mišljenje da bi u takvim slučajevima, po pravilu, trebalo primenjivati (pretpostavljeni ili stvarni) pristanak povređenog.²⁰ S obzirom da su u našem krivičnom

---

20 Tako C. Roxin, op. cit., pp. 772-773. Slično i Neumann koji konstatuje da je u nemačkoj literaturi ipak vladajuće shvatanje ono koje polazi od toga da se odredbe o krajnjoj nuždi mogu primeniti i onda kada dobro u opasnosti i ono koje se povređuje u cilju otklanjanja opasnosti, pripadaju istom licu. Up. U. Neumann, op. cit., p. 1208.

pravu sporni domašaji instituta pristanka povređenog (pogotovu što se ovde često radi o pretpostavljenom, a ne stvarnom pristanku), kao i da su u ovom slučaju ispunjeni uslovi za primenu instituta krajnje nužde, nema razloga da se on ne primeni i u toj situaciji. Štaviše, i kod nužne odbrane (nužne pomoći) ukoliko bi lice koje pruža nužnu pomoć napad odbilo tako što bi povredilo dobro napadnutog (što je, izuzetno, moguće), ne bi postojala nužna odbrana, već krajnja nužda, s obzirom na to da nije povređeno napadačevo dobro.²¹

Učinjeno zlo ne sme biti veće od onoga koje je pretilo. – Učinjeno zlo mora biti manje od onoga koje je pretilo, a najviše što zakon prihvata jeste da je ono isto. Kod ovog uslova potrebna je kompleksna procena konkretne situacije gde se pre svega polazi od hijerarhije pravom zaštićenih dobara čija se vrednost upoređuje. Nije, međutim, dovoljno upoređivati samo vrednost dobara, već i stepen njihove ugroženosti. Poseban problem predstavlja i to što u nekim slučajevima zlo preti u odnosu na više dobara, a verovatnoća nastupanja povrede može biti različita kod svakog dobra.

Prekoračenje (eksces) granica krajnje nužde (član 20. stav 3) rešeno je u osnovi na isti način kao i kod nužne odbrane, tj. predstavlja fakultativni osnov za ublažavanje, odnosno oslobođenje od kazne (ako je do prekoračenja došlo pod naročito olakšavajućim okolnostima). Međutim, uslovi za prekoračenje granica nužne odbrane i granica krajnje nužde bitno su različiti. Prekoračenje granica krajnje nužde koje je zakonski relevantno (intenzivni, a ne i ekstenzivni eksces krajnje nužde) postoji onda kada je opasnost otklonjena povredom dobra veće vrednosti od vrednosti dobra od koga se otklanjala opasnost. Prema tome, jedini kriterijum za prekoračenje krajnje nužde jeste srazmernost dobara, dok je značaj te srazmernosti kod nužne odbrane od relativno malog značaja. Uslov da je odbrana bila neophodno potrebna ne zahteva postojanje srazmere između dobra koje se brani i napadačevog dobra.²² No, da li će prekoračenje postojati i onda kada je pričinjeno zlo isto ili manje od onog koje je pretilo, ali se radi otklanjanja opasnosti moglo povrediti dobro još manje vrednosti ili je povreda određenog dobra mogla biti još

---

21 Na primer, uništi stvar kojom napadač vrši napad, a koja je u svojini napadnutog, ili prinudi napadnutog da beži zato što nema nikakve izgleda da pruži efikasnu odbranu napadaču.

22 U skladu sa socijalno-etičkim ograničenjem nužne odbrane uzima se da odbrana nije bila neophodno potrebna samo u ekstremnim slučajevima nesrazmere, tj. onda kada postoji velika nesrazmera između vrednosti napadnutog dobra i napadačevog dobra. Stav da se kod nužne odbrane može povrediti vrednije dobro od onog koje je napadnuto, opšteprihvaćen je u našoj literaturi (ali ne i u sudskoj praksi). Up. na primer, A. Stajić u Komentaru Krivičnog zakona SFRJ (grupa autora pod redakcijom N. Srzentića), Beograd, 1978, str. 56. U nemačkoj literaturi to je još više naglašeno. Polazi se od toga da srazmernost dobara nije uslov za nužnu odbranu, da nužna odbrana u načelu ne zahteva vrednovanje i upoređivanje dobara napadača i napadnutog, te da samo u izuzetnim slučajevima ekstremne nesrazmere koje postavljaju socijalno-etičke granice nužnoj odbrani to pitanje ima značaj. Up. A. Engländer, Die Pflicht zur Notwehrhilfe. In: Strafrecht als Scientia Universalis, Festschrift für C. Roxin, Band I, De Gruyter, 2011, p. 658.

manjeg intenziteta? Ta situacija koja bi kod nužne odbrane predstavljala prekoračenje (ne bi bio ispunjen uslov da je odbrana bila neophodno potrebna), kod krajnje nužde je sporna. Na primer, ako je otklanjanjem opasnosti od svoje stvari koja vredi dva miliona dinara uništena tuđa stvar koja vredi milion i petsto hiljada dinara (čime je ispunjen uslov da učinjeno zlo nije veće od onog koje je pretilo), a opasnost je isto tako uspešno mogla biti otklonjena time što bi bila žrtvovana tuđa stvar koja vredi milion dinara, moglo bi se tvrditi da nije ispunjen uslov da se opasnost nije na drugi način mogla otkloniti, tako da bi rezultat bio da nema ne samo krajnje nužde, nego ni njenog prekoračenja. U tom slučaju bi krivično delo postojalo, a pošto nema prekoračenja kazna ne bi mogla biti ublažena, odnosno ne bi postojala mogućnost oslobođenja od kazne.

Kao i kod nužne odbrane, sporno je da li treba da bude ostvaren i subjektivni elemenat, tj. da je lice svesno opasnosti i da je voljno otklanja. I ovde bi taj problem trebalo rešiti na isti način kao i kod nužne odbrane, tj. izjednačiti situaciju u kojoj su ispunjeni eksplicitni zakonski uslovi za krajnju nuždu ali nedostaje subjektivni elemenat sa pokušajem krivičnog dela.²³ Nema krajnje nužde u slučaju da učinilac nije svestan toga da svojom radnjom otklanja opasnost, radnja kojom ostvaruje biće nekog krivičnog dela ostaje protivpravna jer je ne preduzima zato da bi otklonio opasnost.²⁴ Međutim, kako rešiti slučaj kada je subjektivni elemenat bio upravljen na nužnu odbranu, a ne na krajnju nuždu, tj. napadnuti je hteo da odbija napad povredom napadačevog dobra ali je zbog zablude o licu, predmetu ili uzročnoj vezi povredio dobro trećeg lica? Moglo bi se tvrditi da u tom slučaju ne samo da posledica, nego ni radnja nije protivpravna jer se preduzima u cilju da se odbije napad, a ne da se izvrši krivično delo. To znači da prepreka za primenu krajnje nužde ne bi bio nedostatak subjektivnog elementa jer bi u ovom slučaju bila dovoljna i subjektivna upravljenost na nužnu odbranu, ali bi problem predstavljalo to što se napad mogao odbiti povredom napadačevog dobra, a ne povredom dobra trećeg lica, tj. ne bi bio ispunjen objektivni uslov za krajnju nuždu da se opasnost nije mogla otkloniti na drugi način.

Za razliku od nužne odbrane, u primeni krajnje nužde predviđa se jedno ograničenje u njenoj primeni koje proizlazi iz prirode ovog osnova isključenja protivpravnosti. Naime, institut krajnje nužde se ne može primenjivati u situacijama u kojima je učinilac bio dužan da se izloži opasnosti. KZ sadrži izričitu odredbu prema kojoj nema krajnje nužde ako je učinilac bio dužan da se izlaže opasnosti koja je pretila (član 20. stav 4). Radi se o vršenju određenih profesija koje su skopčane sa određenim rizicima (policajci, vatrogasci, piloti, rudari i sl.). Oni su

---

23 Vid. Z. Stojanović, op. cit., u nap. 19, str. 130.

24 Mogao bi se zastupati i stav da je to ipak zakonski uslov jer se u odredbi o krajnjoj nuždi zahteva da je delo učinjeno „radi toga“ da se od svog ili dobra drugog otkloni istovremena neskrivljena opasnost.

dužni da žrtvuju svoja dobra ako se nađu u opasnosti dok obavljaju svoju profesiju. Međutim, ova dužnost nije apsolutne prirode. Tako, ova lica nisu dužna da se izlažu opasnosti onda kada je prema okolnostima konkretnog slučaja sasvim izvesno da će doći do njihove smrti.

U građanskom pravu krajnja nužda nema iste domašaje kao nužna odbrana. Prema rešenju u našem pravu (član 161. Zakona o obligacionim odnosima), za razliku od nužne odbrane gde napadaču ne pripada pravo na naknadu štete, lice koje je oštećeno radnjama preduzetim u stanju krajnje nužde ima pravo da zahteva naknadu štete od lica od kojih je šteta otklonjena,²⁵ s tim što je visina štete ograničena vrednošću spašenog dobra. To bi značilo da krajnja nužda isključuje protivpravnost u krivičnom pravu, ali da šteta pričinjena u situaciji krajnje nužde ipak ostaje ponasanje koje je protivno pravu.

4. Zaključak

I pored značajnih sličnosti, pa i nekih identičnih uslova za primenu, postoji kvalitativna razlika između krajnje nužde i nužne odbrane. Ta razlika koja se zasniva na prirodi ova dva instituta je značajna i za shvatanje pojedinih uslova za njihovu primenu. I onda kada su oni u pozitivnom pravu formulisani na identičan način, pre svega teleološko tumačenje, opravdava da se u određenim slučajevima ti uslovi shvate na donekle drugačiji način. I pored tih razlika, postoje situacije u kojima se javlja dilema da li primeniti jedan ili drugi institut.

Iako institut nužne odbrane stvara određene probleme u praksi prilikom primene, ti su problemi još izraženiji kod krajnje nužde. Međutim, s obzirom na to da naša sudska praksa retko primenjuje institut krajnje nužde, oni nisu dovoljno uočeni, pa je osnovni cilj ovog rada bio da ukaže na te probleme, kao i na moguća rešenja tih problema. Komparacija između ova dva instituta pomogla je da se neka pitanja kod krajnje nužde jasnije sagledaju i ponude određeni odgovori na njih.

5. Literatura

- Aleksić, Ž., *Kriminalistika*, drugo izmenjeno i dopunjeno izdanje, Beograd, 1982.
- Aleksić, Ž, Kostić, R., *Požari i eksplozije*, Beograd, 1982.
- Babić, M., *Krajnja nužda u krivičnom pravu*, Banja Luka, 1987.
- Fabrizio, E.E., *Strafgesetzbuch, Kurzkommentar*, Wien 2002.
- Engländer, A., *Die Pflicht zur Notwehrhilfe*. In: *Strafrecht als Scientia Universalis, Festschrift für C.*

---

²⁵ To znači od lica koje je postupalo u krajnjoj nuždi ako je opasnost otklanjalo od svog dobra, a ako je opasnost otklanjalo od dobra drugog lica onda od tog lica.

- Roxin, Band I, De Gruyter, 2011
- Grünewald, A., Notwehreinschrnkung – insbesondere bei provoziertem Angriff, ZStW 122 (2010) Heft 1.
- Kühl, K., Strafrecht AT, 3. Auflage, München, 2000.
- Kühl, K., Die Bedeutung der Reshtsphilosophie für das Strafrecht, Baden-Baden, 2001.
- Manzini, V., Trattato di diritto penale italiano, vol. secondo, quarta edizione, Torino, 1961.
- Neumann, U., In: Strafgesetzbuch, NomosKommentar, Band 1, 2. Auflage, 2005.
- Roxin, C., Strafrecht, Allgemeiner Teil, Band I, 4. Auflage, München, 2006.
- Seelman, K. in, Strafrecht I, Basler Kommentar, 2. Auflage, 2007.
- Srzentić, N., Stajić, A., Krivično pravo, peto izdanje, Sarajevo, 1968.
- Stajić, A. u, Komentar Krivičnog zakona SFRJ (grupa autora pod redakcijom N. Srzentića), Beograd, 1978.
- Stojanović, Z., Komentar KZ, III izdanje, Beograd, 2009.
- Stojanović, Z., Krivično pravo, Opšti deo, 18. izdanje, Beograd, 2011.
- Tahović, J., Komentar Krivičnog zakonika, Beograd, 1956.
- Tröndle, H., Fischer, Th.: Strafgesetzbuch und Nebengesetze, 53. Auflage, München, 2006.
- Vuković, I., Isprovocirani napadi i druga ograničenja nužne odbrane, u: Kaznena reakcija u Srbiji, Beograd, 2011.
- Živanović, T., Nužna odbrana kao jedno od čovečjih prava i položaj ovog prava u sistemu subjektivnih prava, u: Glas Odeljenja društvenih nauka SANU, CCXLVI, Beograd, 1961.

Prof. Dr. Zoran Stojanović
Professor at the Faculty of Law, University of Belgrade

DAS VERHÄLTNIS DES NOTSTANDES ZUR NOTWEHR

In der vorliegenden Arbeit wird ein Vergleich von Notstand und Notwehr gemacht. Der Notstand, der im serbischen Strafrecht nur rechtfertigende Wirkung hat, hat große Ähnlichkeit mit der Notwehr, aber unterscheidet sich von dieser auch beträchtlich, und zwar im Hinblick auf seine Natur und seine Anwendungsvoraussetzungen. Die Tatsache, dass die Regelung aus dem serbischen Strafgesetzbuch den Notstand auch dann erfüllt sieht, wenn es um gleichwertige Güter geht, und sogar das Leben eines Menschen geopfert werden kann, wirft zusätzliche Probleme auf, wenn es darum geht, diesen Rechtfertigungsgrund zu legitimieren, die sich andererseits bei der Notwehr nicht stellen.

Um eine präzisere Abgrenzung zur Notwehr zu erreichen, werden die einzelnen Voraussetzungen für ihre Anwendung analysiert. Eine besondere Beachtung findet die Klärung einiger Fragen zu notstandsfähigen Rechtsgütern, zur Identität der Rechtsgutsinhaber, zur gegenwärtigen Gefahr, zur Erforderlichkeit der Notstandshandlung und zu subjektiven Rechtfertigungselementen. Auch im Hinblick auf die Voraussetzungen, die bei diesen beiden Rechtfertigungsgründen im Gesetz gleich aufgestellt sind, kommt man durch die teleologische und systematische Auslegung zu beachtlichen Unterschieden, wenn man sie mit anderen Voraussetzungen verknüpft. So bekommt zum Beispiel das Erfordernis der Gegenwartigkeit eine andere Bedeutung als bei der Notwehr, wenn man sie in Verbindung mit dem Begriff der Gefahr bringt. Trotz der großen Unterschiede ist es in manchen Fällen schwer, eine Grenze zwischen Notstand und Notwehr zu ziehen. Ist es im konkreten Falle nicht möglich, mit Gewissheit diese Abgrenzung durchzuführen, so sollte man den Vorrang der Notwehr geben.

Durch den Vergleich mit der Notwehr werden in der Arbeit mehrere Streitige Fragen des Notstandes besprochen, von denen einige von der serbischen und der früheren jugoslawischen strafrechtlichen Literatur bisher nicht erkannt wurden. Schlußfolgernd wird festgestellt, dass gerade die Komparation dieser zwei Institute es ermöglicht, bestimmte Probleme, die sich im Bezug zum Verständnis und zur Präzisierung einzelner Anwendungsvoraussetzungen für den Notstand stellen, klarer zu erfassen und zu lösen.

Schlüsselwörter: Notstand, Gefahr, Gefahrabwendung, Notwehr, Rechtfertigungs-gründe.